

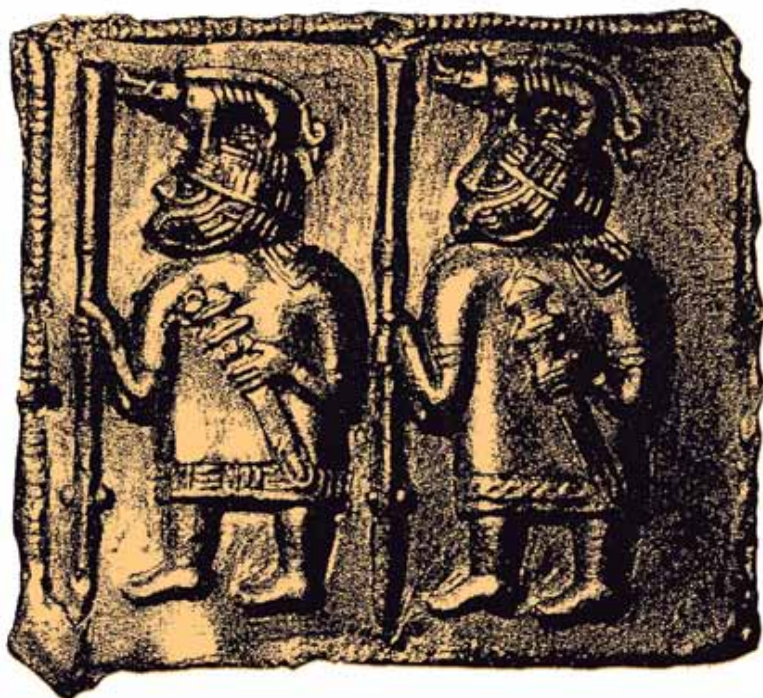
Jarmila Bednaříková

STĚHOVÁNÍ
NÁRODŮ
A SEVER
EVROPY

Vikingové
na mořích
i na pevnině

HISTORICA

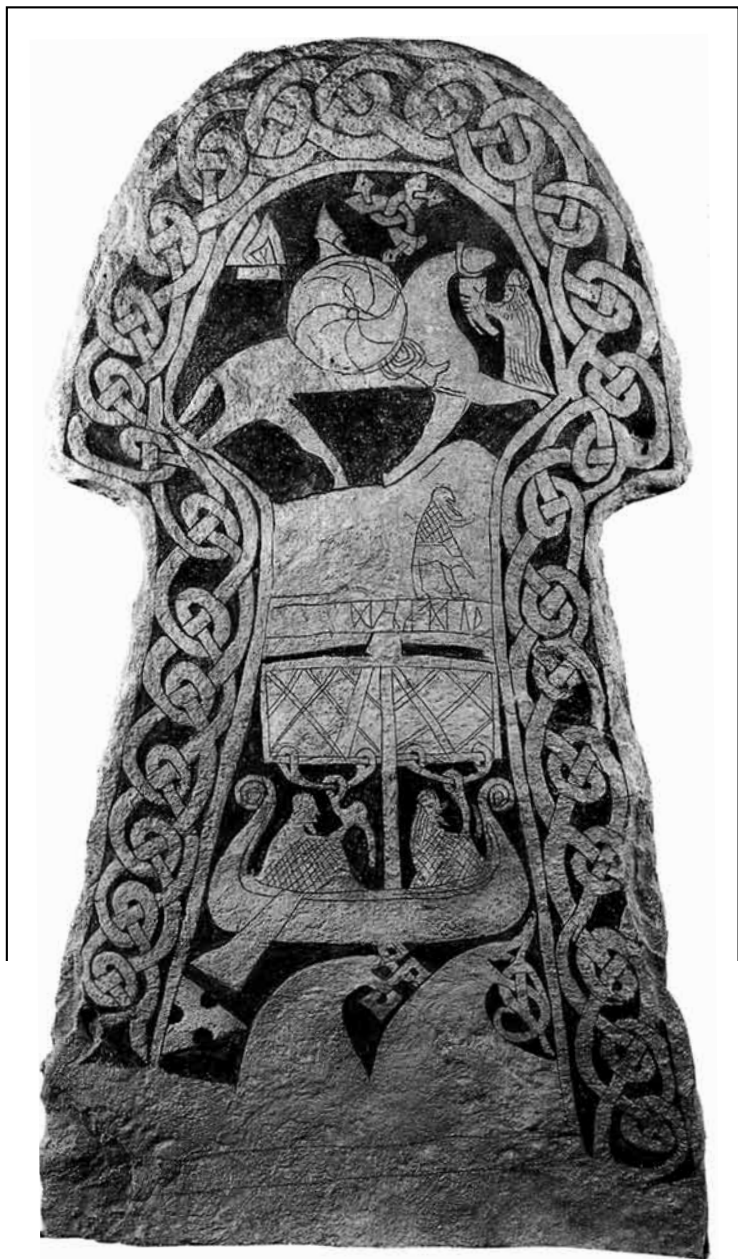

VYŠEHRA D

J A R M I L A
B E D N A Ř Í K O V Á

S T Ě H O V Á N Í
N Á R O D Ů
A S E V E R E V R O P Y

Jarmila
Bednaříková

STĚHOVÁNÍ
NÁRODŮ
A SEVER
EVROPY

Vikingové
na mořích
i na pevnině

Vyšehrad
Praha
2017

HISTORICA

EDICE HISTORICA

Ilustrace vybrala autorka

Vyobrazení na s. 44, 51, 66, 78, 84, 97, 108,
130, 132, 186, 209, 210, 211, 215, 233

a v příloze obr. 2, 4–6, 10–13 převzata z:

Williams et al, The Viking. Nationalmuseet København 2013

Typografie Zdeněk Stejskal

Odpovědný redaktor Filip Outrata

E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2017 jako svou 1580. publikaci

Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)

Doporučená cena E-knihy 180 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

© doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc. 2017

ISBN 978-80-7429-839-4

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

OBSAH

ÚVOD	9
NEJSTARŠÍ ZPRÁVY O GERMÁNSKÉM SEVERU	16
DOBA VIKINSKÁ – PŘECHODNÉ OBDOBÍ DĚJIN	34
Státy přechodného období mezi starověkem a středověkem	35
Severští králové	40
SPRÁVA SKANDINÁVSKÝCH ÚZEMÍ, SPOLEČNOST, ZÁKONY A VOJENSTVÍ	61
Královská správa	61
Složení skandinávské společnosti	65
Právo vikinského období	68
Vojenství a vikinské lodi	72
VIKING A JINÉ ZDROJE OBŽIVY	81
Výboje, usidlování, tributy a výkupné	81
VIKINGOVÉ A KARLOVSKÁ ŘÍŠE	87
BRITÁNIE, IRSKO, SKOTSKO A OSTROVY V MOŘÍCH OKOLO NICH	129
Island a Grónsko	143
Objevení Vinlandu	147
VIKINGOVÉ VE STŘEDOMOŘÍ	155
NORMANI V RUSKU A JEJICH VZTAHY K BYZANCI	176
DALŠÍ ZPŮSOBY OBŽIVY V DOBĚ VIKINSKÉ	190
Zemědělství	190
Řemesla	194
Obchod	196

INTEGRACE.....	201
POLYTEISTICKÉ NÁBOŽENSTVÍ A ETIKA VIKINGŮ.....	207
PRAKTIKY CHRISTIANIZACE NA GERMÁNSKÉM SEVERU.....	219
ZÁVĚR.....	247
Prameny	251
Literatura	255
Osobní jména	260
Kmeny, národy	266
Zeměpisné pojmy	269

ÚVOD

Počátek vikinského období je kladen do doby kolem roku 800 po Kr. Předcházela mu doba zvaná vendelská, v níž se utvářela řada charakteristických rysů vikinské epochy a jejíž začátek je datován do poloviny 6. století.¹ Stanovení periodizačního mezníku, který by opravdu uspokojivě vyjádřil konec vikinského věku, je značně obtížné. Dění tohoto období zasáhlo totiž kromě Skandinávie i mnoho jiných oblastí: Britské ostrovy, franskou říši a následné státní útvary, které na jejím území vznikly, Pyrenejský i Apeninský poloostrov, Island a Grónsko, území Slovanů a dalších etnik v Pobaltí, byzantské říše nebo Ruska. Každá z těchto oblastí by svou vikinskou dobu mohla vymezit trochu jinak.² Vrchol vikinských výbojů a migrací v celoevropském měřítku představuje však 9. a 10. století.

Prameny, z kterých lze vikinské období poznávat, jsou početné a různorodé. Jde např. o kroniky evropských států, ležících mimo Skandinávii – latinsky psané prameny z franské říše či jejích nástupnických států, v latině i v domácích jazycích vzniklé kroniky z oblasti dnešní Británie a Irska, latinské prameny z území Itálie a řecké původem z byzantské říše, Nestorův letopis sepsaný ve staré ruštině, a velmi důležité jsou i arabské prameny z různých končin muslimského světa. Dále o této době vypovídají prameny vzniklé přímo ve Skandinávii či jiném normanském prostředí, jako díla Ariho Moudrého, Snorriho Sturlusona, Starší Edda, početné islandské a norské ságy či básně skaldů, islandské zákony, kronikář Saxo Grammaticus, kroniky vzniklé v normanské Normandii, různé legendy o světcích. Při studiu zdrojů severské provenience seznáme, že i ságy a básně měly sloužit především k uchování historické paměti a mohou být cenným pramenem. Záleží na tom, jaké informace v nich hledáme. Např. pro sakrální pojetí vlády na germánském severu, polyteistické zvyklosti, vikinské lodi a cesty, vojenství, myšlení, morálku, ale i vývoj některých institucí správy

¹ ARHENIUS, B. *Vendelzeit*. In *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* Bd. 32. Berlin–New York 2006, s. 132n.

² V současné literatuře se nejčastěji jako závěrečný periodizační mezník vikinské doby vyskytuje polovina 11. stol. Pojem vikinská doba vytvořil v r. 1873 J. J. A. WORSAAE v díle „De Danskes Kultur i Vikingetiden“.

mají leckdy vysokou hodnotu a epigrafika i archeologie potvrzuje stále víc jejich údajů.³ Dále k poznání vikinské doby značně přispívají runové nápisy a obrazové kameny, a velmi mnoho nových poznatků především v poslední době přinesla archeologie.

Význam pojmu „Vikingové“ bývá někdy vykládán jako „obyvatelé fjordů“⁴, nověji můžeme tuto etymologii nalézt např. v práci francouzského badatele R. Boyera.⁵ Nicméně nemálo pramenů užívá tohoto pojmu ve smyslu „bojovníci, nájezdníci, námořní lupiči“, a to někdy bez ohledu na etnicitu. Snorri Sturluson např. hovoří o estonských nebo slovanských Vikinzích.⁶ Ve Starší Eddě, v První písni o Helgim, vítězi nad Hundingem, jsou „vikingové“ v podstatě synonymem pro hrdiny.⁷ Ve Druhé písni o Helgim čteme (o valkyrje), že „... vítězila jak víkingové. Až v zajetí ji Helgi vzal“⁸ a hrdinka Brynhild (která je vlastně převlečený Helgi) o sobě také říká, že byla na vikinských výpravách.⁹ Velmi instruktivně pojem Vikingové vykládá slovník, který byl v 10. století pořízen ke staroanglické básni Widsith, v níž jsou Vikingové nazýváni *Wicinga cynn*.¹⁰ Ve slovníku se dočteme následující: *Pirata vel piraticus – Wicing. Archipirata: Yldest Wicing*. Vikingové jsou zde tedy mořští lupiči, piráti. Pojem *piratae* se v dobových latinských pramenech nejednou vyskytuje jako synonymum pro Vikingy, což je nepochybně jedním z nejpřesvědčivějších důkazů pro výklad tohoto označení.¹¹

³ Srovnajme například tyto informace: Hákon Dobrý podle Heimskringly zrušil zasvěcení poháru starým božstvům znamením kříže. Kříž býval vyrýván i na arabské mince, nesoucí výroky z koránu. Písemné svědectví o určité praxi je tu potvrzeno hmotným.

⁴ Srov. Cambridge Medieval History III (dále CMH III). Cambridge 1922, s. 309; *vik* je norský pojem pro fjord. Dalo by se připomenout, že ve starém jazyce Franků pojem *wig* také označoval bojovníka (najdeme jej např. ve jméně Chlodwig).

⁵ R. BOYER, Pour présenter les Vikings. www.clio.fr..bibliothèque/pour_presenter_les_Vikings_asp, s. 11. Autor píše, že jde především o charakteristiku obchodníků, která je ve slově Vikingové akcentována, a chápe tedy termín vik jako fjord. Slovo „vara“ v pojmu Varjagové vykládá jako *routes*. Dále je zajímavý jeden z názvů pro Vikingy v Irsku: Lochlann, související s jezery (Srov. C. F. KEARY, *The Vikings in the Western Christendom AD 789–AD 888*. Milwood 1975, s. 193).

⁶ Heimskringla VI 16. (V případě citací 1. dílu Heimskringly označujeme z úsporných důvodů jednotlivé ságy římskými číslicemi. Znamenají: I – Sága o Ynglingzích; II – Sága o Hálfdanovi Černém; III – Sága o Haralдови Krásnovlasém; IV – Sága o Hákonovi Dobrém; V – Sága o Haralдови, zvaném Šedý plášť, VI – Sága o Olafu Tryggvasonovi.)

⁷ První píseň o Helgim, vítězi nad Hundingem 37 a 29.

⁸ Edda, Druhá píseň o Helgim, vítězi nad Hundingem 4 a srov. 24.

⁹ Edda, Brynhildina cesta do podsvětí 3.

¹⁰ Pojem *cynn* sice znamená lid, kmen, a ve výčtu kmenů jsou Vikingové a tzv. Lidvikingové uváděni na třech místech básně (v. 47, 59 a 80). Slovníkové vysvětlení pochází z 10. stol., stejně tak jako písemná podoba básně. Přesto však Widsith vybízí v otázce významu pojmu Vikingové k dalšímu bádání.

¹¹ Srov. např. Adam. IV 6: *pyratae, quos illi Wichingos appellant*.

Dračí hlava ze 7. stol.,
z vendelského období.
(Muzeum Aan de Stroom,
Antverpy).

Zajímavě pojmu *pirata* užíval dánský středověký spisovatel Saxo Grammaticus: O dánském biskupu Absalonovi napsal: ...*non minus piratam se, quam pontificem gessit* (choval se stejně tak jako pirát – rozumějme bojovník – i jako kněz). Slova *pirata* užívá totiž Saxo podle J. R. Haglanda pro bojovníky, a to za víru i proti ní.¹²

Také v nejnovější literatuře k vikinskému období najdeme etymologie stejného typu. Podle J. L. Byocka pojem *vikingar* znamená muže, kteří se sdružili,

¹² J. R. HAGLAND, The Theme of Marriage and Consanguinity in Early Norwegian law. In: Scandinavia and Europe 800–1350. Contact, Conflict, and Coexistence. In: J. Adams and K. Holmann (Ed.). Turnhout 2004, s. 34.

aby si na lodích dobývali kořist.¹³ J. Simpsonová pojem Vikingr vykládá jako „pirát“, viking znamená podle ní cestu za plněním přes moře.¹⁴ Také podle dalších autorů „viking“ znamená ozbrojená nájezdy a pirátství.¹⁵ Skandinávci sami sebe původně nazývali podle území, kde žili: muži z Vestfoldu, Opplandu, atd. Užívali i označení „muži ze severu“. S postupným procesem sjednocování jednotlivých skandinávských království pak přijímali národní jména. Arabské prameny Vikingy nazývaly také *madžús* – mágové (jak se označovali kněží perského zoroastrismu). Nevybrali si tu vojenskou stránku jejich činnosti, ale zaregistrovali hlavně to, že byli pohany.¹⁶ Z uvedeného vyplývá, že pojem Vikingové se přinejmenším v naprosté většině používal pro označení bojovníků, nájezdníků, pirátů a vyjadřoval způsob života těch, s nimiž se autoři pramenů setkali. Někdy jej mohli samozřejmě užít také pro obchodníky, činnost bojovníků a obchodníků však v mnoha případech splývala.

Obtížný může být ovšem i výklad jiných pojmů. Prameny např. leckdy volně zachází s výrazy *Normanni* a *Dani*, přičemž termín *Normanni* může označovat skandinávské Vikingy obecně. Je tomu tak ve franských análech (např. Annales Bertiniani) užívají pro vikinské nájezdníky v karlovské říši bez nějakého systému výrazy: *pyratae Danorum*, *pyratae Nordmannorum*, *Dani*, *Nor(d)/manni*, *pyratae*) i v Anglosaské kronice.¹⁷ Dále je v anglosaském prostředí pro skandinávské Germány užíváno i obecného označení *haedene* (pohané). Nelze tedy vždy jednoduše a jednoznačně zjistit, z kterého skandinávského území konkrétní Vikingové připluli. Povědomí o existenci Dánska, Norska a Švédska jako určitých, nejprve geografických celků, se v době vikinské teprve utvářelo, a to od 2. poloviny 9. století.¹⁸

Bylo by tedy vlastně třeba zvážit, zda pojem Vikingové psát s velkým, anebo malým v. Ne ve všech případech by však bylo snadné rozlišovat, současníci se většinou nejdříve a také nejčastěji setkávali s germánskými obyvateli Skandinávie jako s nájezdníky a mořskými lupiči a přenášeli někdy jejich název na celá společenství, z nichž tito bojovníci pocházeli, třebaže většina Skandinávců nepochybně žila pokojným životem zemědělců, chovatelů dobytka, řemeslníků a obchodníků. Proto též zůstaneme u dosavadního způsobu užívání i psaní tohoto slova. Pojmy Vikingové a Normani budeme ze

¹³ J. L. BYOCK, *Viking Age Iceland*. London 2001, s. 12.

¹⁴ J. SIMPSON, *Everyday Life in the Viking Age*. New York 1987, s. 11.

¹⁵ G WILLIAMS – P. PENTZ – M. WEMHOFF (ed.), *Viking*. Kopenhagen 2013, s. 17 a 79n.

¹⁶ AZMEH al A., *Barbarians in the Arab Eyes. Past and Present 134*. Oxford 1992, s. 3–18.

¹⁷ Srov. Anglosaská kronika ad a. 787: *III scipu Nordmanna of Heredalande* (tři normanské lodi ze „země ozbrojených lupičů“); v latinské verzi zjistíme, že šlo o Dány.

¹⁸ E. ROESDAHL, *The Emergence of Denmark and the Reign of Harald Bluetooth*; C. KRAG, *The Creation of Norway*. In: S. Brink – N. Price (Ed.) *The Viking World*. Oxford–New York 2008, s. 647 a 653.

stylistických důvodů tam, kde to kontext umožňuje, užívat jako synonyma, a to pro Germány původem ze Skandinávie. V latinských pramenech o Normanech v Itálii a na Sicílii najdeme jen pojem *Normanni*. I to by mohlo být určitým důkazem pro chápání výrazu „Vikingové“ jako „bojovníci, nájezdníci“ (pokud prameny takto neodrážejí fakt, že zřejmě většina jich přišla z Normandie). Nešlo tu o stejná kořistnická tažení, jako např. do karlovské říše. Byli to původně vojáci ve službách italských mocných, z kterých se stali dobyvatelé. Případ Varjagů na Rusi je pak ještě o něco složitější.

Vikingy v nejtradičnějším slova smyslu, chápané jako nájezdníky, ale i slavné mořeplavce a cestovatele, charakterizují velmi dobře verše, napsané na gripsholmském runovém kameni z doby kolem roku 1050, tedy zhruba z konce vikinské epochy: „Odvážně cestovali, daleko se vypravili pro zlato, nasýtí orly¹⁹ daleko na východě, a zemřeli pak na jihu, v zemi Saracénů“. Vikinský vůdce z první poloviny 11. století Ingvar měl přívlastek, který by se dal přeložit jako „Cestovatel do daleka“.²⁰ Dalekých cest se účastnil také Nor Thorer, řečený Pes. Plul z Norska do Bílého moře a zpět. Z dnešního Archangelska prý přes Ladogu a Byzanc doputoval až do Jeruzaléma. Švéd Ormiga navštívil Byzanc, Jeruzalém, Island a obecněji území muslimského chalífátu na východě.²¹

Výboje a daleké cesty byly nejenom „podnikáním“, jehož si, alespoň podle severských pramenů, vážili sami Vikingové, ale i charakteristikami Vikingů v očích jiných současných populací. Výboje začínaly nejprve skromně, rozrostly se v průběhu 9.–10. století a v následujícím období (s výjimkou Itálie a Sicílie) už zase doznávaly. Prameny evropského kontinentu neumožňují vždy spolehlivě (anebo aspoň s větší mírou pravděpodobnosti) zjistit, jak velká množství Skandinávců útočila, třebaže někdy najdeme přímo počty válečných lodí anebo padlých bojovníků. Anglosaské prameny rozlišují mezi pojmy *here* – což znamená bojovníky na tažení za kořistí, ozbrojené lupičské bandy – a *fyrð* pro větší armádní uskupení.²² Nicméně ani údaje o těch nejpočetnějších vikinských výpravách nemohou společnost vikinské doby představit převážně jako společenství nájezdníků a ozbrojených lupičů. Vždyť stejný dojem učinili i Germáni 1. století př. Kr. na C. Iulia Caesara.²³

¹⁹ Sycení orlů nebo jiných dravců je metaforou pro boj a pobití nepřátel.

²⁰ G. WILLIAMS, Warfare and Military Expansion. In G. WILLIAMS – P. PENTZ – M. WEMHOFF, The Viking. Nationalmuseet København, 2013, s. 81.

²¹ E. OXENSTIERNA, Die Wikinger. Mundus Verlag 2002, s. 285n. Objevuje se vágní pojem Serkland, země Saracénů, myslí se tím snad území chalífátu na východě, ale Snorri Sturluson klade toto území i do Afriky. Srov. A. Ture JOHNSSON, Austr i Karusm och Sarklandsnamnet. Fornvännen 42, 1947, s. 290–305.

²² G. WILLIAMS. In o. c. Viking, 2013, s. 85.

²³ Caesar, Bell. Gall. VI 22.

SEVERNÍ AMERIKA

• L'Anse aux Meadows

SEVERNÍ ATLANTSKÝ OCEÁN

Dublin

SEVERNÍ MOŘE

York

Ribe

Hedeby

Dorestad

• Ingelheim

EVROPA

• Córdoba

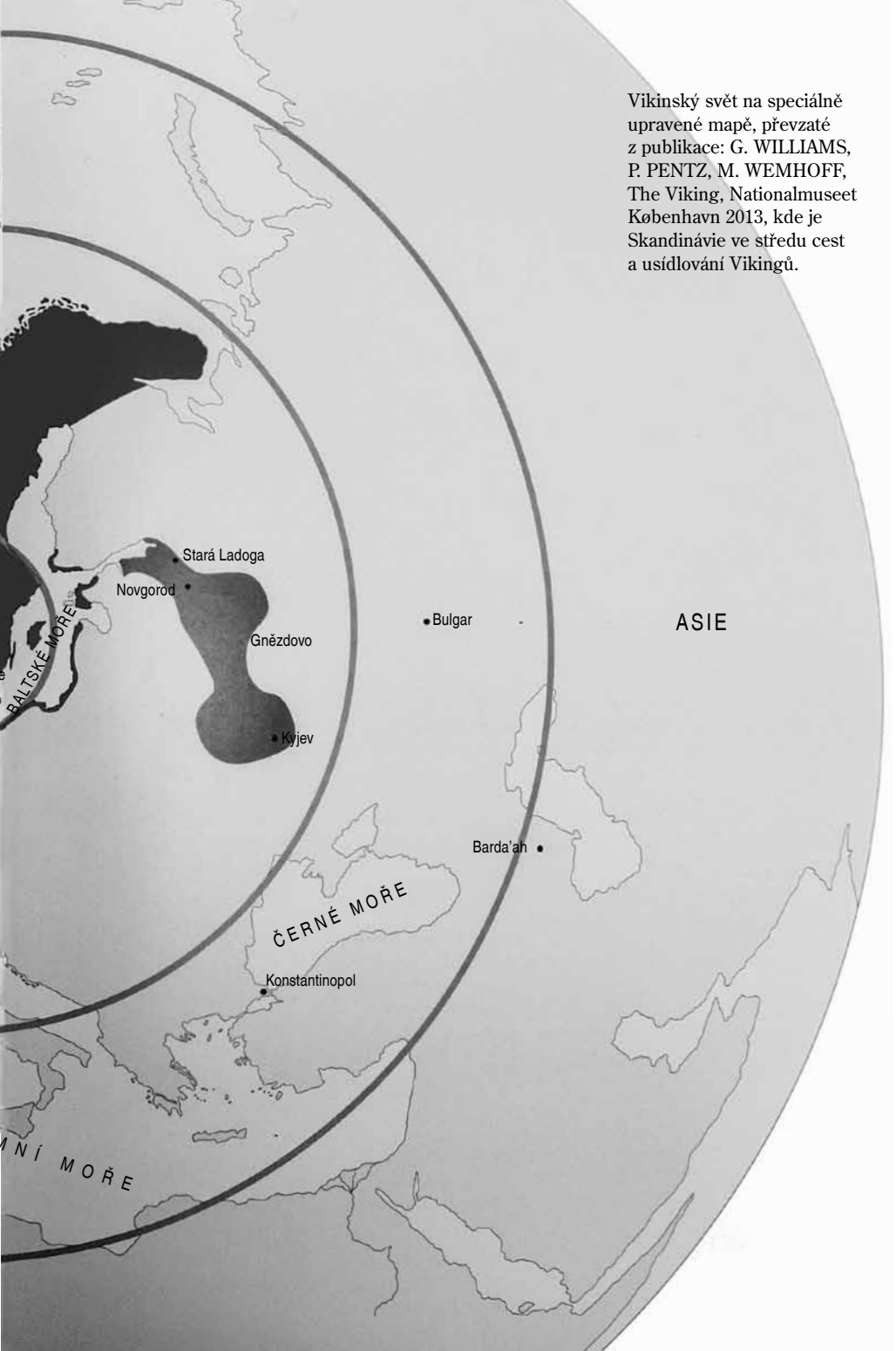
STŘEDOZEŘÍ

AFRIKA

Borg

Roskilde

Vikinský svět na speciálně upravené mapě, převzaté z publikace: G. WILLIAMS, P. PENTZ, M. WEMHOFF, The Viking, Nationalmuseet København 2013, kde je Skandinávie ve středu cest a usídlování Vikingů.

NEJSTARŠÍ ZPRÁVY O GERMÁNSKÉM SEVERU

Předtím, než přikročíme k popisu jednotlivých institucí a událostí vikinského období, bude vhodné se podívat, co vlastně bylo o domově Vikingů či Normanů, Skandinávii, známo v časech, kdy sem přicházel římský import a byly navazovány první styky s římským impériem, v období, kdy se rodila vikinská společnost i v době, kdy se již o ni musely anebo měly blíže zajímat evropské země, které s ní mírově anebo v rámci vojenských konfliktů přicházely do styku.

Pobaltí a Skandinávie²⁴ se v dílech antických spisovatelů objevují už kolem přelomu n. l. a poté již hojněji od 1. století po Kr. Nejprve jde o zmínky velmi stručné. Císař Octavianus Augustus (27 př. Kr. až 14 po Kr.) se ve svém životopise *Res gestae divi Augusti* chlubí, že jeho loďstvo doplulo až ke hranicím Kimbrů. Hranice dnešního Dánska představovaly tedy pro Římany kolem přelomu letopočtu ještě hodně vzdálenou končinu.

K nejstarším autorům, kteří popisují nejenom některé zdejší kraje, ale i život v nich, patří Tacitus. Jedním z důvodů raného zájmu o tato území byl obchod s jantarem, jemuž podle tohoto antického autora Germáni říkali *glaesum*.²⁵ Tacitus se o „barbarskou“ realitu zajímal ovšem zejména proto, že si už ve své době uvědomoval nebezpečí, které „barbaři“, konkrétně Germáni, pro římskou říši představují.²⁶

Některé z kmenů uváděných Tacitem figurují i ve vikinském období. Za Gotony (předky Gótů, v jeho době sídlícími u ústí Visly a částečně už i na východ od něho) jsou podle něj (směrem na západ) sídla Rugiů a Lemoviů, a po nich v jeho líčení následují Suionové, jedni z předků Švédů. Kromě síly mužů a zbraní tohoto etnika byla už v této době, koncem 1. století n. l., známa i síla loďstev Suionů a Tacitus, jeden z výjimečných antických spisovatelů, kteří se snaží zjistit pravdivé informace o „barbarech“, věnuje proto jejich lodím velkou pozornost. Píše, že byly odlišné od římských. Příděl vybíhala na obě strany, takže mohly přistávat z obou konců, nepoužívaly tehdy

²⁴ Balt byl zván mj. *mare Germanicum*, třebaže na jeho březích nežili pouze Germáni; i pobaltské Aesty např. ovšem Tacitus pokládal za Germány, ačkoli patří k Baltům.

²⁵ Tac. Germ. 45.

²⁶ Srov. Germania 33 a 37: *Quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas*.

ještě plachet,²⁷ vesla nebyla upevněna na bocích jako na triérách a různých podobných druzích antických plavidel, byla volná a užívala se k veslování dopředu i dozadu. Už v té době musela být tedy manévrovací schopnost skandinávských flotil značná. Autorovy informace o „neomezených vládčích“ a o tom, že muži tady nesmějí volně nosit zbraně, jsou ovšem méně věrohodné. Možná šlo pouze o některé z těchto kmenů, podobné Gotonům, u nichž Tacitus také zaznamenává pevnější království.²⁸ Za Suiony sídlily kmeny Sithonů, kteří se ostatním obyvatelům severu podobaly prý ve všem kromě toho, že jim vládla žena, což Tacitus považuje za velikou hanbu²⁹ a my za svědectví o určitém vývojovém stadiu rodové společnosti.

Severovýchod Evropy obývali podle Tacita mj. také Finové (*Fenni*). I o těchto budoucích Skandinávcích už píše, i když ne zrovna s obdivem. Jsou podle něho divocí a neobyčejně chudí. Kromě luků nemají jiné zbraně, a protože jim chybí železo, hroty šípů vyrábějí z kostí. Neznají koně, nemají pevné příbytky, jen chatrče, spletené z větví. Živí se divoce rostoucími bylinami a lovem. Nestarají se o náboženství.³⁰ Topoi se tady mísí se skutečností, ale skutečnost převládá.

Pomponius Mela³¹ v 1. století po Kr. píše, že severně od řeky Labe se rozkládá veliký mořský záliv, zvaný Codanus, v němž jsou hojné velké i malé ostrovy. Jejich obyvateli se nezabývá, ale zato u něj poprvé najdeme název Scandinavia. Za ostrov byla považována po celé období antiky. Pod stejným názvem jako Mela uvádí Skandinávii v témž století také polyhistor Plinius Starší.³²

Klaudios Ptolemaios, jeden z nejznámějších antických geografů, ve 2. století po Kr. píše, že v Severním oceánu (má tady na mysli i Balt) jsou čtyři velké a tři malé ostrovy, které se nazývají „Skandiaí“. Je však obtížné určit,

²⁷ Jde o údaj, který lze ověřit prostřednictvím vyobrazení na skandinávských obrazových kamenech. Zato údaj o „dvoji přídi“ by mohl napovědět, že vývoj vikinských typů lodí začíná dříve než v 5. stol. (viz níže).

²⁸ Starobylost rodu Amalů přitom zdůrazňuje i Jordanes (srov. např. *Get.* 78) a oba autoři se takto vzájemně potvrzují. U germánských kmenů, pocházejících ze severu Evropy, existovala silná sakralita vlády, vlastnost, která vedla velmi záhy k vytvoření dynastií. Vláda se sakrálními rysy mohla na antické vzdělance působit jako „neomezená“, třebaže král měl patriarchální moc a silně závisel na sněmech bojovníků.

²⁹ Tac. Germ. 44n.

³⁰ Tac. Germ. 46.

³¹ Mela, *De situ orbis* III 3, 31 a III 6, 54: *Super Albim Codanus ingens sinus magnis parvisque insulis refertus, est. ... Scandinavia, quam adhuc Teutoni tenent.* Mela vychází ze ztraceného spisu M. Terentia Varrona, který žil v době Octaviana Augusta (srov. J. SVENNUNG, *Jordanes und Scandia*. Stockholm 1967, s. 7.)

³² Plin. NH IV 96; VIII 39.

co Ptolemaios ve svém díle *Geógrafiké Hyfégésis* těmito Skandiiemi přesněji myslí. Největší a nejvýchodnější z nich totiž, jak tvrdí, leží u ústí Visly.³³ Nedá se říci, zda šlo např. o Oland, Gotland, nebo některý menší ostrov. Takový popis činí potíže i při hledání původního domova Gótů, protože jejich původ ze Skandinávie, o němž píše Jordanes, nemusí znamenat území, jež tímto pojmem označujeme dnes, ale i ostrovy a kraje ve východním Pobaltí a v Povislí, tam, kde sídlá Gótů zachytili Strabón a Tacitus.

Z ostrovů, které leží v severním Atlantiku a posléze náležely k prostředí germánského severu, byl antickým autorům už odedávna znám ostrov, který nazývali Thule či Thyle. Psal o něm už ve 4. století př. Kr. Pýtheas z Massalie,³⁴ jehož dílo *Περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ* se nedochovalo. Cituje z něho však Strabón,³⁵ geograf posledního století př. Kr., jenž Thule považuje za nejsevernější území Evropy, o němž se ví velmi málo. Podle Pýthea mělo být vzdáleno šest dní plavby na sever od Británie. Už u tohoto mořeplavce se zřejmě objevila povědomost o zdejších polárních nocích a dnech, velmi pak v antice rozšířená. Je možné, že se již v této době jednalo o znalost Islandu, ačkoli na sever od Británie a za 60. rovnoběžkou leží i Shetlandy a Faerské ostrovy. Pýtheem uváděná doba plavby by ovšem vzdálenosti od Británie k Islandu mohla odpovídat docela dobře. Tzv. Pseudoskylakův *Periplús* udává např. překonání vzdálenosti z Kartága do Gibraltaru (820 námořních mil) za sedm dní při rychlosti necelých pět námořních uzlů za hod. Z Británie (konkrétně z Blackpoolu) na Island (do přístavu Hofn na východním pobřeží) je dnes udávána vzdálenost kolem 730 mil. Také časově je Pseudoskylakův údaj Pýtheově zprávě blízký, uvedený popis plaveb vznikl rovněž ve 4. století př. Kr.

Strabón o lidech z Thule píše, že se živí rostlinnou stravou (proso, obilí, konzumují také med).³⁶ Básník Vergilius užívá jména tohoto ostrova jako symbolu Oceánu, nesmírné Octavianovy moci a jeho božství.³⁷ Plinius St.³⁸ o Thule uvádí v podstatě tytéž informace jako Strabón a Tacitus toto území

³³ Ptolem. *Hyfeg.* II 11, 33–35.

³⁴ Plavil se ve službách řeckých obchodníků z Massalie, dnešní Marseille.

³⁵ Strab. *Geographica* I 4; IV 5. Strabón také (VI 34) porovnává klimatické podmínky, panující na ostrově Thule, s podmínkami v pohoří Ural, třebaže cirkumpolární klima se projevuje jen v severnější části tohoto horstva. Taková komparace mohla ovlivnit zvláštní mínění Pomponia Mely (*De situ orbis* III 57), že Thule leží na severovýchodě (na sever od Skythie, kterou antičtí autoři nejčastěji mínili krajiny prostrájecí se severně od Černého a Kaspického moře, třebaže Skythy umísťovali do celého pásma euroasijských stepí).

³⁶ *Ibid.* IV 5.

³⁷ Verg. *Georg.* I 30: *An deus immensi venias maris ac tua nautae numina colant, tibi serviat Ultima Thyle.* Srov. k tomu: Valerius Probus, *Comm.* In Verg. *Georg.* I 30.

³⁸ Plin. *NH* II 77; IV 16.

lokalizuje někam do blízkosti Orkneji.³⁹ Stručně se o ostrovu Thule zmiňuje též geograf Dionýsios Periégétes ve 2. století po Kr.⁴⁰ a jeho pozdější latinský překlad (Avienus). Nové poznatky se u těchto autorů neobjevují.

Dalším antickým spisovatelem, který se germánským územím na severu, třebaš více na severovýchodě než severozápadě, věnoval, byl ve 3. století po Kr. Solinus ve svém díle *Collectanea rerum memorabilium*.⁴¹ Největší ostrov Germánie se podle něj nazývá „Gangavia“. Mohla by to být Skandinávie,⁴² bližší informace o ní však nepodává.

V Germánii jej zajímají především nerostné suroviny, které byly předmětem vzájemného obchodu (a tento obchod zase zdrojem poznání).⁴³ Z krajin na severozápadě (kromě Británie) blíže popisuje Irsko a Thule. O moři mezi Irskem a Británií píše, že je po většinu roku pro plavbu nepříznivé a měří 110 mil.⁴⁴ Kolem Británie je mnoho ostrovů a Thule je nejzazší z nich. Za letního slunovratu tu není žádná noc a za zimního žádný den. Za tímto ostrovem je moře „líné“ a zamrzá.⁴⁵

Ammianus Marcellinus věnoval ve svém historickém díle ze 4. století po Kr. mnoho místa též geografii a popisu různých etnik,⁴⁶ vzdálenější severozápad Evropy jej však nezajímal. Jediná zmínka o něm ukazuje, že Thule byla v jeho práci symbolem něčeho pro antický svět hodně odlehlého: *quo etiam, si apud Thyle moraretur Ursicinus, acciri eum magnitudo rerum... flagitabat...*⁴⁷

Orosius (počátkem 5. stol.) uvádí ze severozápadních evropských ostrovů Orcadas (Orkadské ostrovy), kterých je celkem 33, z toho podle Orosia dvacet pustých a pouze 13 obydlených.⁴⁸ Orosiova zeměpisu věnovaná část díla *Historiarum adversum paganos* si vědomě nečiní nárok na popis celé Evropy, po Orkadách popisuje ještě ostrov Thule, o němž tvrdí, že leží

³⁹ Tac. Agricola I 30.

⁴⁰ Perieg. GGM II 106.

⁴¹ Spatřuje se v něm kompilace z Pomponia Mely, Plinia St., Suetoniova díla „Prata“ a dalšího, neznámého pramene. Viz Slovník latinských spisovatelů, 1984, s. 571n.

⁴² Solinus, Collectanea 2. Srov. GRAEESSE, Orbis Latinus, s. v. Gangavia.

⁴³ Solinus, Collectanea 9 a 14.

⁴⁴ Ibid. 22, 2–7.

⁴⁵ Ibid. 22, 9. V době vikinské se mluví o zamrznání moře kolem Islandu. Zeměpisná šířka severního Uralu, s nímž je Thule v antických zprávách často srovnávána, odpovídá Islandu a Thule je také uváděna v singuláru (ne jako např. Orcadas, kde už název sám poukazuje na souostrovi). Antické zprávy však přesto prakticky neumožňují zaujmout k poloze Thule jednoznačné stanovisko.

⁴⁶ Uvádí více než stovku různých kmenů a národů, žijících mimo římskou říši.

⁴⁷ Ammian. XVIII 6, 1: I kdyby se Ursicinus nacházel až na (ostrově) Thyle, závažnost situace vyžadovala jej povolát.

⁴⁸ Oros. Hist. adv. pag. I 2, 78n.

zhruba uprostřed oceánu a je znám jen málokomu.⁴⁹ Budoucí území Dánska, Norska, Švédska a Finska již nezmiňuje.

Nerostné bohatství nebo různé kuriozity germánských krajů na severu sice antické geografy i historiky přitahovaly, ale mnohem více než severní a severozápadní Evropa se v centru jejich zájmu obvykle nacházela Asie a Afrika, kde se zrodily staré a vyspělé civilizace. U autorů doby vrcholícího stěhování národů nás ovšem udivuje, že nevyužili informačních zdrojů, které měli i o vzdáleném germánském severu k dispozici přímo na území říše. Takovou užitečnou zvědavost projevil teprve až raně byzantský řecky píšící historik Prokopios.

O kraje na severozápadě Evropy se Prokopios zajímal v souvislosti se vztahy mezi Byzancí a Heruly.⁵⁰ Informace o ostrovu, který nazývá Thule, a jímž ovšem tentokrát zcela jistě není Island, ale severní oblasti Skandinávie, pokládané za ostrov, získával nejspíše od herulských vojáků v byzantských službách a patří k jednomu z nejcennějších a nejspolehlivějších zpráv o severu Evropy. Nepíše pouze o polárních dnech a nocích, ale i o depresi, která obyvatel v období noci přepadá, o tom, že většina půdy na tomto „ostrově“ je pustá a v jeho obyvatelných končinách žije třináct kmenů, z nichž každý má svého krále.⁵¹ O tom, že byl informován dobrými znalci tamějšího prostředí, svědčí i to, že se dověděl odpověď na svou otázku, jak v době půlnočního dne nebo noci obyvatelé počítají čas. Herulové v jeho době na sever Skandinávie nejen vyjížděli, ale také se z něho vraceli zpět na území Byzance. Sám historik litoval, že se tam nemůže podívat, ale nepovažoval takovou výpravu za nijak nemožnou. Na nejnižší úrovni ze všech kmenů tu tenkrát byli Skrithifinové, o nichž Prokopios tvrdil, že žijí jako zvířata. Nebyli totiž zemědělci, živili se jen lovem, oblékali se do kůží ulovených zvířat, které sešivali zvířecími šlachami. S muži se lovů účastnily také ženy,⁵² které své děti prý nekojily, ale živily morkem. Pokrokovější kmeny charakterizuje tím, že uctívají mnoho božstev, a popisuje přitom také, jak obětovali prvotiny z válek. Mezi těmito způsoby je i typicky germánské oběšení na stromě.⁵³ Prokopiovy zprávy jsou v mnoha směrech pro další hodnocení vikinského

⁴⁹ Údaj „uprostřed oceánu“ a „známý jen málokomu“ však může napovídat, že skutečně neměl na mysli ostrovy u Británie, která byla římskou provincií a Římané ji celkem dobře znali, především však mohli mít spolehlivé informace od domácích obyvatel.

⁵⁰ Prokop BG II 15, 4–26.

⁵¹ Popisuje tu období vlády kmenových náčelníků, které na germánském severu známe ještě i z části vikinské epochy.

⁵² Tutéž informaci podává o Fennech i Tacitus (Germ. 46). Není tedy jasné, zda tady Prokopios neužil jeho popisu.

⁵³ Původně to byla zřejmě oběť za úrodu. Tacitus (Germ. 12) píše, že takto Germáni trestají zrádce a přeběhlíky. Dny a noci rozeznávali lidé v polárních krajích podle polohy slunce na obloze, podle pohybů měsíce a hvězd.